

З кори дуба готують відвар. Дві столові ложки кори вміщують в емальований посуд, заливають 200 мл гарячої води, закривають кришкою і настоюють на киплячій водяній бані 30 хв., після чого негайно проціджують. Об'єм відвару доводять кип'яченою водою до 200 мл. Застосовують для полоскання ротової порожнини і горла 6-8 разів на день. Перед застосуванням відвар рекомендується збовтувати.

Перш, ніж почати лікування, обов'язково порадьтеся з лікарем!

Комунікативний аспект аналізу тексту передбачає формування в учнів умінь використовувати мовні засоби відповідно до ситуації спілкування, досягати комунікативної мети. Систематична робота з текстом на уроках української мови активізує пізнавальну діяльність учнів, сприяє удосконаленню мовленнєвої діяльності школярів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепція мовної освіти 12-річної школи // Дивослово. – 2002. – № 8. – С. 59 – 70.
2. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / За ред. М.І. Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2004. – 400 с.
3. Місяць Н. Комунікативний аспект уроків – пріоритетний напрям навчання рідної мови // Українська мова і література в школі. – 2008. – №3. – С. 5 – 7.
4. Пентилюк М.І. Аналіз тексту на уроках мови // Дивослово. – 1999. – №3. – С. 30 – 32.
5. Пентилюк М.І., Окуневич Т.Г. Сучасний урок української мови. – Харків: Вид. група «Основа», 2007. – 176 с.
6. Словник-довідник з української лінгводидактики: Навчальний посібник / Кол. авторів за ред. М. Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2003. – 149 с.

УДК 371.32

Н.С. Яремчук

ТЕКСТ ЯК ЗАСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ НАВИЧОК ГОВОРІННЯ В УЧНІВ 5-6 КЛАСІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена визначенню ролі тексту в процесі створення усних діалогічних і монологічних висловлювань.

The defining of the text's role in the process of dialogue and monologue creating is creating is considered in the article.

На сучасному етапі розвитку лінгводидактики посилено увагу до тексту як ефективного засобу навчання мови, оскільки дає можливість показати функціонування мовних одиниць і є основним засобом формування комунікативних умінь і навичок. Аналізуючи тексти різних стилів, типів, жанрів мовлення, їх зміст, структуру і мовні засоби, учні засвоюють його комунікативні якості (роль у спілкуванні), стилістичну належність та функції мовних одиниць, а отже, формують і вдосконалюють свою мовну й мовленнєву компетенції. Аналіз структурно-сислової єдності тексту, мовних засобів зв'язку між його окремими реченнями є підґрунтям якісних, комунікативно доречних власних висловлювань учнів. Адже саме висловлювання репрезентує зв'язне мовлення і забезпечує спілкування. На текстах-зразках (монологів, діалогів, полілогів) учитель може продемонструвати зміст і структуру спілкування, ознайомити учнів з вербальними й невербальними засобами мовлення, відповідність їх цілям, умовам ситуації. Аналіз довершених, високохудожніх зразків словесної творчості позитивно впливає на процес продукування висловлювань учнів, розвиток мовленнєвої культури в різних ситуаціях, виховує естетичні смаки, відповідальність за свої мовленнєві вчинки.

У статті ми поставили за мету розкрити поняття говоріння як вид мовленнєвої діяльності, з'ясувати роль тексту як опори для продукування усних діалогічних і монологічних висловлювань.

У філософському плані Т. Кочеткова, В. Петрушенко трактують говоріння як засіб досягнення людиною певної мети [6: 4], [14: 365], Л. Озадовська – доступ до “Іншого”, який має неповторний внутрішній світ [11: 24], І. Невлева, М. Попович – іллокутивний акт, що допомагає створити ситуацію взаєморозуміння. Відповідно до іллокутивних цілей М. Попович аналізує процес створення висловлювань у когнітивному (повідомлення істини, передання знань), спонукальному (спонування до інтелектуальної або духовної дії) та експресивному (вираження певного внутрішнього стану учасника комунікації, емоційної оцінки) вимірах. Співвідносячи ці виміри з розумом, волею та почуттям, учений зазначає, що акт говоріння є не тільки умовою порозуміння між людьми, а й регулятором людської поведінки [15: 28]. Безумовно, мовець не тільки передає інформацію, показує своє ставлення до неї, а й програмує і прогнозує мовленнєві дії слухача, забезпечуючи зворотний зв'язок. Підкреслюючи важливість говоріння як процесу духовного спілкування, тобто взаємного обміну думками, почуттями, І. Невлева справедливо вказує і на морально-психологічну потребу висловитися, вплинути на свідомість співрозмовника [10: 362-363].

Спираючись на праці філософів, можемо зробити висновок: говоріння є умовою “справжнього” людського буття, що можливе тільки через буття з іншим. Таким чином, мовець виявляється для іншого в своєму існуванні через говоріння, за допомогою якого можна порозумітися зі співрозмовником.

У соціальному аспекті говоріння розглядають як соціально зумовлений вид діяльності людини, процес передачі інформації в умовах спілкування за допомогою комунікативних засобів, як соціальну потребу людини (духовну, соціальну, ментальну, комунікативну) для повноцінного життя з метою соціальної або особистої взаємодії та спілкування, соціальних перетворень [5]. Зауважимо, що в процесі говоріння здійснюється формування й розвиток соціального досвіду, носієм якого є людина, а також пізнання дійсності й самосвідомості особистості. Отже, говоріння, що регулює мовленнєву поведінку, є необхідною умовою формування людини як особистості, продуктом соціальної взаємодії, потребою комунікативної взаємодії індивідів як частини соціуму.

З точки зору психологів (В. Букатов, А. Єршова, П. Єршов), говоріння є “інструментом діяння на увагу, почуття, уяву, пам'ять, мислення, волю [4: 19]”, який спонукає партнера бути уважним, пам'ятати, відчувати, уявляти й найголовніше – думати, що допомагає визначити зміст висловлювання. Психологи та психолінгвісти (Л. Виготський, І. Зимня, О. Леонтьєв, О. Лурія, С. Рубінштейн та ін.) розглядають говоріння як процес формування та формулювання думки в момент висловлювання, “перехід внутрішнього мовлення в акустичне, перекодування думки в звукові сигнали [7: 98]”. Таким чином, у психологічному плані процес говоріння передбачає оволодіння зовнішнім усним способом формування та формулювання думки за допомогою мовних засобів, тобто усним мовленням.

Говоріння в лінгвістичному плані тлумачиться як 1) діяльність мовця, який застосовує мову для взаємодії з іншими членами даного мовного колективу; використання різноманітних засобів мови для передачі складного змісту, що включає, крім власне інформації, звернення (заклик, воання) до слухача, спонування до дії (певної відповіді) тощо [1: 386]; 2) утворення звукового мовлення, що передбачає також слухове сприйняття цього мовлення не тільки слухачем, а й мовцем, для якого слуховий контроль відіграє роль зворотного зв'язку [Там само: 494]. Тому висловлювання, що виступає водночас і як продукт мовленнєвого акту, і як інструмент досягнення певної мети, формує думки й почуття через посередництво мови в процесі мовленнєвої діяльності.

Для вдосконалення навичок говоріння учнів 5 – 6 класів важливим є застосування засобів навчання, що, на думку Е. Палихати, повинні: однозначно, оглядово й естетично відображати суттєве; описувати ситуацію спілкування таким чином, щоб співрозмовникам неможливо було не говорити; мати методичну основу; подаватися зрозуміло й доступно;

слугувати реалізації мети навчання процесу діалогування; бути науково обґрунтованими; досягати максимально високої методичної ефективності при мінімальних економічних затратах [12: 157]. Серед запропонованих дослідницею засобів (вербальні, аудіовальні, аудіовізуальні, природні ситуації), що сприяють продукуванню висловлювань, виділимо вербально-візуальні (моделі текстів із навідними завданнями, репліки з навідними завданнями) [Там само: 157 – 164]. Текст як засіб комунікації, «посередник» між учасниками спілкування, важливий компонент в структурі комунікативного акту між адресантом і адресатом розглядається в дослідженнях Ф. Бацевича, Н. Перхайло, О. Селіванової та ін.

На переконання Н. Перхайло, необхідно «сформувати в учнів поняття про текстове спілкування» як особливий різновид міжособистісної комунікації, що передбачає обмін текстовою інформацією між автором і адресатом. Вироблення в школярів **підходу до тексту як до діалогу двох суб'єктів** дасть змогу, на думку дослідниці, подолати існуючий стереотип розуміння тексту як «упакування», з якого добувають певну інформацію, а також допоможе учням усвідомити механізм текстового спілкування, в основі якого лежить активна взаємодія автора й адресата, опосередкована текстом: автор, створюючи текст, уявляє «образ» адресата, передбачає його віковий, освітній, культурний рівень, «думає за нього» і відповідно будує повідомлення; адресат, водночас, не тільки активно осмислює висловлювання, а й створює текст-відповідь, погоджується з прочитаним чи заперечує його, формулює власну позицію щодо предмета мовлення [13: 20]. У ході інтерпретації школярі мають помічати вплив на зміст повідомлення соціальної ситуації, тобто загальних знань, практичного досвіду людства, що представлені суспільним фоном (політичним, економічним рівнем науки), а також через соціальну роль (статус) учасників спілкування – автора й адресата тексту. Такий підхід дозволяє розширити знання школярів про комунікативну природу висловлювань.

Спеціальне навчання діяльності, спрямованої на оволодіння текстовим спілкуванням, формування в учнів інтерпретаційних умінь, на думку Н. А. Перхайло, зробить більш ефективною роботу з розвитку мовлення школярів, сприятиме закріпленню максимально широких орієнтирів у поняттях, що вивчаються. Водночас, націлює на зміцнення зв'язку навчання мови з практикою, дозволяє підготувати комунікативно компетентну особистість, яка може реалізувати себе не тільки в ході безпосередньої мовленнєвої взаємодії, але й у процесі текстового спілкування, готової долучитися до комунікативної культури суспільства.

Загальновідомо, основою будь-якого тексту є його семантика, пов'язана насамперед з поняттям **тема** (те, про що розповідається у висловлюванні), **зміст** (конкретна реалізація теми) і **ідея** (головна думка твору), а також функціонально-комунікативна значущість. М. Пентилюк зазначає, що правильно оформлений текст завжди відзначається цілісністю теми, змісту й головної думки, відповідним набором мовних засобів [9: 298]. Тема тексту завжди знаходить своє втілення в одиницях (компонентах) більших, ніж речення, – **складному синтаксичному цілому** (надфразній єдності) й абзацах. Практичне усвідомлення учнями їх особливостей сприятиме розумінню інформації, що міститься в тексті, а також сприйманню тексту як єдності змісту і форми.

За визначенням І. Р. Гальперіна, понадфразна єдність, що становить основу будь-якого висловлювання, – це «суцільна структурна єдність, що складається більш як з одного речення, характеризується смисловою цілісністю в контексті зв'язного мовлення та є частиною завершеної комунікації [3]». Серед основних особливостей понадфразних єдностей учений виділяє структурну завершеність, ритміко-інтонаційну єдність, монотематичність, відносну незалежність від контексту, смисловою завершеність. Ці якості формуються за допомогою змістових та синтаксичних зв'язків між реченнями, що становлять понадфразну єдність.

Перша одиниця (складне синтаксичне ціле), за визначенням І. Вихованця, становить собою мінімальний текст, який має три структурно-смислові частини: зачин, основну розробку теми і кінцівку. Усі частини тексту взаємопов'язані між собою, бо в кожній з них

певним чином розкривається тема, підтема або мікротема (тематичне об'єднання речень, яке виражає одну складну думку, що формулюється в першому реченні і розвивається в наступних) [2].

Одиницею навчання як діалогічного, так і монологічного мовлення є єдність (чи складне синтаксичне ціле): для діалогу – діалогічна, а для монологу – надфразна, або складна синтаксична єдність. Діалогічна та надфразна єдності є висловлюваннями співрозмовників (мовців), певним мовленнєвим процесом. У лінгвістичній літературі висловлювання розуміється також як «результат – текст, у якому зафіксований спосіб оформлення думки, її предметно-змістова, комунікативна і структурно-мовна цілісність [12: 6]». Тому, на думку Е.Палихати, діалог і монолог є висловлюваннями вищого рівня, які будуються висловлюваннями нижчого рівня: діалоги – діалогічними єдностями, діалогічними репліками та їх складовими; монологи – реченнями, складними синтаксичними єдностями [Там само: 197-198].

К. Філіпов узагальнює виділені сучасними лінгвістами категоріальні ознаки будь-якого висловлювання у вигляді семи критеріїв текстуальності: **когезія** (зв'язність висловлювання); **когерентність** (змістові відношення в тексті); **інтенціональність** (наявність наміру мовця); **акцептабельність** (урахування мовцем адресата висловлювання та підготовка останнього до сприйняття тексту); **ситуативність** (урахування ситуації мовлення та адекватне подання її в тексті); **інтертекстуальність** (належність продукованого тексту до певного типу, схеми текстів); **інформативність** [16].

Критерії текстуальності та їх взаємозв'язки в процесі виникнення висловлювання є предметом дослідження багатьох лінгвістів. Так, сучасний дослідник Л. Лузіна розглядає розподіл інформації в тексті як ефективний засіб його когерентності: «У створенні макроструктури тексту важливу роль відіграє розподіл інформації, що орієнтує адресата на дослідження фонових та введених знань [8: 75]», тому в перспективі автор, який складає текст, може інтерпретувати розподіл інформації як комунікативно-прагматичний фактор забезпечення когерентності тексту.

Передумовою усвідомлення тексту стають словесні формули, які виконують різні функції: денотативну (називають предмети, явища, ознаки); дейктичну (вказують на причини, результати, наслідки); волюнтативну (спонукають до виконання певних дій); сигніфікативну (узагальнюють процеси, роблять висновки) [13]. Для оволодіння говорінням важливо вміти поєднувати структурні компоненти висловлювання, ураховуючи названі функції.

На нашу думку, навчити дітей сприймати складне синтаксичне ціле можна лише практичним шляхом – через вироблення навичок його аналізу. Тому аналіз тексту повинен зайняти провідне місце в системі вивчення всього курсу мови.

Основними параметрами аналізу тексту є:

- визначення теми та основної думки тексту;
- визначення абзаців (мікротем);
- визначення стилю і типу мовлення;
- аналіз структури тексту;
- аналіз мовних засобів (лексичних, граматичних, стилістичних) [9: 298].

Покажемо застосування такого аналізу на конкретних прикладах текстів, що формують уміння осмислено будувати свої власні висловлювання:

1. Визначте тему, мету, тип і стиль мовлення, сферу використання.
2. У яких словах сконцентрована головна думка? Яка? Чи доніс автор свою думку до слухача? Що допомогло йому це зробити?
3. Назвіть ключові слова та словосполучення, на основі яких можна побудувати переказ тексту.
4. Що відчуваєте, коли чуєте рядки тексту? Про що подумали?
5. Які спогади (асоціації) вони викликали?
6. Які запитання виникли у вас до автора?

7. Чи згодні з думкою автора? Обґрунтуйте або заперечте її.
8. Яким тоном, темпом мовлення скористалися б, переказуючи текст? Перекажіть, дотримуючись структури, мовних засобів і логічності викладу.
9. Чи є у вас родинні реліквії? Розкажіть про них.
10. Що успадкували ви від своєї родини?

Родовідна пам'ять

Вивішений на стіні портрет дідуся чи бабусі – це не просто данина традиції, це і пам'ять про тих, хто творив історію, з кого треба брати приклад, який би унаслідували наші діти. Там, де зникають пошанівні форми, переростаючи в лайливе “старомодництво”, у штучно приклеєні ярлики “міщанство”, обов'язково зростає чортополохом панібратського ставлення до батьків, старших, до святих істин...

Родовідна пам'ять обіймає всю сферу нашої духовності – звичаї і обряди, пісні та історичні перекази, мову, культуру народу. Якщо, скажімо, заросла чортополохом безіменна криниця, забута мова твоєї матері чи понівечена нашою байдужістю могилка – про яку родовідну пам'ять може йтися?

Але народжується легкодухість, а відтак і бездушність з найпростішого – забутого на підвіконні листа, припалого пилюкою портрета найдорожчої людини чи занедбаной на околиці пам'ятки нашої історії (В. Скуратівський).

Запитання до текстів як зразків чужого монологічного та діалогічного мовлення уможливають розв'язання комунікативного завдання в конкретній ситуації спілкування (посперечатися, дати пораду, висловити незгоду, уточнити, пояснити тощо), забезпечують мотиваційну готовність учнів висловлюватися з приводу обговорюваного, розвивають когнітивні (уміння відчувати, ставити запитання, робити висновки), креативні (виявляти гнучкість розуму, фантазії, натхнення), комунікативні (виявляти ініціативу й мати точку зору, програмувати мовленнєві дії) якості особистості.

Особливу увагу було приділено аналізу ключових слів, що містять найважливіші, істотні відомості про інформацію, відображають особливості мовленнєвої ситуації.

- Проаналізуйте ситуацію спілкування (тему й основну думку діалогу, мету й умови спілкування). Назвіть учасників діалогу. Визначте ключові слова (словосполучення, речення). Перекажіть текст, дотримуючись його структури, мовних засобів і логічності викладу. Які прислів'я чи приказки згадали, коли почули зміст.
- Обговоріть вчинок хлопця. Дайте йому оцінку. Обґрунтуйте справедливість сказаного в останньому реченні.
- Визначте ритміко-інтонаційну структуру легенди за планом:
 - 1) Інтонавання й емоційний зміст різних частин тексту (задушевно, схвильовано, замислено, спокійно тощо);
 - 2) Ритміка різних частин (повільно, бадьоро, жваво, урочисто).
- Спробуйте передбачити, як далі розвиватимуться події у творі. Інсценізуйте текст з доречними мімікою і жестами.

Без чого людині не обійтись

- Скажи мені, сину, без чого людині не обійтись?
- Без грошей, тату. У багатого повно золота та срібла, тому вони і їдять смачно, і одяг гарний носять. Ніхто краще за них не живе.
- Ні, синку, – похитав головою батько, – не вгадав.
- Тоді без рису і пшениці. У людини досить сил, щоб і поле орати, і хліб жати, і хмиз у горах збирати лише тоді, коли вона сита...

Батько знову похитав головою:

- Рис та пшениця, безперечно, дуже потрібні людям, але без них можна на світі прожити.

Замислився син. Думав довго, але чогось путнього так і не зміг придумати.

– Синку, – зрозумівши, що той неспроможний розгадати цієї загадки, звернувся до нього батько, – я скоро помру і залишу тобі у спадок оцю стару хатину, латаний-перелатаний одяг та трохи збіжжя. Такої спадщини тобі надовго не вистачить, тож доведеться покладатись лише на свій розум та руки. Кмітливий розум та вправні руки – ось що найпотрібніше людині! (Китайська народна казка).

Говоріння як наукове поняття – явище складне й багатогранне: це інформаційний процес, соціальна взаємодія мовців, процес вираження думок, почуттів, настроїв, волі, бажань за допомогою мови в процесі мовленнєвої діяльності людини, спонукання до інтелектуальних дій, що забезпечують продукування висловлювань у процесі спілкування. Тому реалізація говоріння вимагає формування в учнів необхідних умінь, що спираються на мовленнєвознавчі знання (висловлювання, стилі, типи, жанри мовлення, способи й засоби зв'язку речень у тексті), операційні знання (аналіз тексту) і власне комунікативні вміння – уміння мовленнєвого спілкування з урахуванням різних сфер, ситуацій, мотивів і цілей спілкування учасників комунікації, адже при продукуванні важливим компонентом є “розуміння”, що необхідне для усвідомленого, зрозумілого для слухача мовлення. Таким чином, текст є ефективним засобом удосконалення навичок говоріння, що формує комунікативні, пізнавальні й творчі вміння і навички мовців у системі мовної освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Сов. энциклопедия, 1966. – 608с.
2. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К.: Наук. думка, 1992. – 224с.
3. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистических исследований. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
4. Єршов П. М., Єршова А. П., Букатов В. М. Обучение на уроке, или режиссура поведения учителя. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Московский психолого-социальный институт, Флинта, 1998. – 336 с.
5. Конечкая В.П. Социология коммуникации. Учебник.–М.: Международный университет бизнеса и управления, 1997. – 304с.
6. Кочеткова Т.Ю. Акт мовлення як об'єкт філософського осмислення: Автор. канд. філософ. наук: 00. – К., 1998. – 16с. 109.
7. Леонтьев А.А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии. – М., 2001. – 447с.
8. Лузіна Л. Г. Распределение информации в тексте (когностивный и прагмастилистический аспекты). – М.: РАН, Ин-т научной инф., 1996. – 146с.
9. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах/ за редакцією М.І. Пентилюк: Підручник для студентів філологічних факультетів університетів. – К.: Ленвіт, 2005. – 400с.
10. Невлева И.М. Философия: Учебное пособие. – Харьков: Консум, 2001. – 432с.
11. Озадовська Л. Мова у контексті діалогу// Філософська думка. – 2004. – №3. – С.22-31.
12. Палихата Е. Я. Методика навчання українського усного діалогічного мовлення учнів основної школи: монографія. – Тернопіль, 2002. – 271с.
13. Перхайло Н. А. До проблем читацької компетенції школярів// Українська мова і література в школі. – 1999. – №3. – С.18-23.
14. Петрушенко В.Л. Філософія: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти III – IV рівнів акредитації. – К.: “Каравела”; Львів: “Новий світ – 2000”, 2002. – 544 с.
15. Попович М. Поняття “дискурс” у метафоричному та логіко-лінгвістичному розумінні// Філософська думка. – 2003. – № 1. – С. 27-37.
16. Филлипов К.А. Лингвистика текста и проблемы анализа устной речи. – Л.: Изд – во ЛГУ, 1989. – 96с.